

Title	Syntolken lånar ut sina ögon till den som inte ser
Author(s)	Bergström, Gunnel
Citation	外国語教育のフロンティア. 2019, 2, p. 181-189
Version Type	VoR
URL	https://doi.org/10.18910/71890
rights	
Note	

Osaka University Knowledge Archive : OUKA

<https://ir.library.osaka-u.ac.jp/>

Osaka University

Syntolken lånar ut sina ögon till den som inte ser

The audio descriptor lends her/his eyes to the one who cannot see

BERGSTRÖM, Gunnel

Abstract

Audio description is to describe for people with visual impairments what they can't perceive if they don't see it. AD covers almost all fields of the society, e.g. film, theatre, opera, ballet, circus, football, exhibitions, museums, architecture, gardens and conferences. In Sweden, television offers some audio described programmes, and the Swedish Film institute supports to some extent audio description of movies. A lot more needs to be done.

Since 2011, some 70 Swedish audio descriptors have been trained at Fellingsbro folkhögskola in Örebro, for instance in how to audiodescribe films of different genres.

In connection with a conference on Accessible cinema in 2015, the jury of a contest gave their criteria for how to evaluate the different ways of audio describing a scene from a film. Their criteria were: **content** and **relevance** (balance between "the whole" picture and which details that have to be described and which ones can you skip), **tempo** (incl timing) and **empathy**. Explain, for instance, unexpected sounds where they appear, adjust your voice and empathy to the atmosphere of the film.

There should be even more criteria – like the technical sound quality, and that the audio description is in a good language and that the speaker (not always the audio descriptor) has a good voice.

The writer of this article is herself a trained audio descriptor and she is also teaching her students some audio description when she is a Swedish teacher in Poland and Japan.

Research on audio description is more and more established, internationally and in Sweden.

The Swedish AD research at Lund university is focused on cognitive science and carried out in close contact with people with visual impairment and their organisations, The Institute for Interpreting and Translation Studies, and professional audio descriptors.

Keywords: Audio description, Audio descriptor, Visual impairment, Participation and accessibility, Teaching audio description, Criteria for audio description, International research on audio description

1. Vad är syntolkning?

Att syntolka är att beskriva något som en person med blindhet eller synnedsättning inte kan uppfatta.

1.1 Vem behöver syntolkning?

Många människor ser inte särskilt bra eller kan inte se alls. De ska ändå ha samma chans som seende personer att gå på bio, teater, opera, balett, cirkus eller fotboll, besöka utställningar och museer, njuta av arkitektur och trädgårdar. De ska också kunna sitta på en konferens och förstå vilka diagram och bilder som visas samt hur rummet och deltagarna ser ut.

1.2 Syntolkning i Sverige

Resurser till syntolkning i Sverige har ökat under de senaste åren. Detta har att göra med såväl krav från frivilligorganisationer som med politiska beslut om att personer med olika funktionsvariationer ska få ökad delaktighet och tillgänglighet i samhället. En hel artikel skulle kunna ägnas åt att berätta om alla myndigheter, frivilligorganisationer och andra som på kommunal, regional och statlig nivå är ansvariga för detta.

Behoven av syntolkning är långtifrån tillgodosedda i Sverige, men vi har kommit en bit på väg:

Svensk television visar alltfler syntolkade program. Till exempel kan man på SVT24 se en del syntolkade filmer och serier. Extra populära program är de direktsända *Melodifestivalen* och *Allsång på Skansen*. Syntolken beskriver där hur artisterna ser ut, vad de har på sig och vilka rörelser de gör till sångerna.

Vissa teatrar bokat i samarbete med till exempel Synskadades Riksförbund syntolkning för en speciell föreställning. Syntolken sitter då i en avskild vrå med en mikrofon, och den grupp som har synnedsättning kan i headset höra syntolkens beskrivningar direkt under pjäsen.

Även filmer har till helt nyligen tolkats direkt under visningen. Förr brukade biograferna boka en eller ett par syntolkare på samma sätt som teatrar gör. Men under de senaste åren har det blivit allt vanligare att syntolkningen finns inläst i förväg. Den som ska se en viss film på bio eller hemma, kan på en app i mobilen knappa in en inläst syntolkning som synkroniseras till respektive film. Filmdistributörer kan söka pengar hos Svenska filminstitutet för att låta syntolka sina filmer. Om filmen är utländsk och har svenska undertexter, är det bra att låta två personer läsa. En person syntolkar, medan den andra läser undertexterna. Det är extra bra, om rösterna är mycket olika. (Bergström 2015-16 och Bergström 2017).

Även museer har olika sätt att förmedla sina utställningar audiovisuellt till den som inte ser, till exempel genom syntolkare på plats eller genom inlästa beskrivningar i audioguider.

1.3 Mitt intresse för syntolkning

Min första kontakt med syntolkning fick jag genom min gudson Mikael. Han drabbades som baby av en hjärnskada som gjorde att han blev nästan blind. Micke älskar att se svenska syntolkade filmer, och jag har sett några sådana tillsammans med honom. ”Familjen åker i en röd bil genom en tät mörkgrön granskog”, ”pappan kliar sig på näsan”, ”mamman rynkar bekymrat på ögonbrynen” och liknande beskrivningar tar Mikael till sig och kommer ihåg.

Ett annat skäl till att jag blev intresserad av syntolkning, var att jag hade frilansat som rapportör på flera seminarier, som bland annat vände sig till personer med synnedsättning.

Ytterligare några skäl till att jag valde att bli syntolk, är att jag är mycket intresserad av språk och av bild och ljud – separat eller i samspel, särskilt på film och i radio. Mitt jobb som svensklärare spelar också en stor roll, och det återkommer jag till senare i denna artikel.

2. Syntolksutbildning

För några år sedan föreslog en vän att jag borde utbilda mig till syntolk vid Fellingsbro folkhögskola i Örebro. Jag sökte dit 2014, gjorde några skriftliga och muntliga prov och blev antagen till en mycket intensiv, praktisk och givande kurs som pågick under fyra långhelger utspridda över höstterminen. Idag ser utbildningen lite annorlunda ut med fler lektioner fördelade på två terminer. (Bergström 2015-16 och Bergström 2017)

2.1 Teater, musikal . . . och film

Det viktigaste på folkhögskolekursen var att vi fick öva oss i att syntolka teater, musikal, utställningar och – framförallt – film i olika genrer. Vi fick pröva på allt från barnfilmer som Monsters Inc till den tuffa Män som hatar kvinnor ur serien Millenium. Vid vår ”examen” fick vi syntolka varsitt avsnitt ur adventsserien Tjuvarnas jul – en av mina favoriter – på en riktig bio i Örebro.

2.2 Resurspersonen Rakel Eriksson

Syntolksutbildningen vid Fellingsbro folkhögskola har ett eget ”brukarråd”. Några ur rådet fungerade som våra resurspersoner under utbildningen kursen 2014. En sådan resursperson var Rakel Eriksson som själv har själv en grav synnedsättning, och för henne är syntolkning viktigt för att kunna ta del av samhälle och kultur på samma villkor som alla andra. Hon ser gärna på ”Mello” för att kunna skvallra med sina arbetskamrater på måndagen om extravaganta klänningar eller om hur artisterna vinkat och gestikulerat under showen. Eriksson är extra mån om att få sig beskrivet vilket ansiktsuttryck och vilket kroppsspråk en person har. Då lär hon sig mer om sociala koder, säger hon.

Rakel Eriksson var ett mycket tryggt stöd för oss som gick på utbildningen. Utöver glada och

uppmuntrande tillrop bidrog hon med mycket konkreta goda råd, till exempel när det gällde vårt ordförråd. Speciellt nyttig var hennes lista över ord som passar till vålds- och sexscener. När det var jobbigt och pinsamt att beskriva en våldtäktsscenen i en av milleniumfilmerna passade det bra att ha Rakels lista till hands och välja ord som *tränger in i henne, sätter på henne bakifrån, piskar, hugger, snärtar och tar struption*.

2.3 Erfarna lärare

De som undervisar på syntolksutbildningen är själv mycket erfarna syntolkare. Ett gott exempel på det är Amica Sundström, som bland annat också är expert på att beskriva kläder, dans och rörelser. På hennes pass får deltagarna se olika sorters dans, från bland annat tåspets i vitt tyll till stomp, där dansarna ser närmast krigiska ut. Sundström brukar råda deltagarna att exempelvis på Internet bedriva research om hur olika danser förklaras. Hon beskriver syntolken som en ”dansdomare” som ska förmedla känsla, glädje, rytm, musik, samspel, karaktär och teknisk skicklighet samt hur kroppen rör sig i förhållande till musiken. Sundström understryker att dans är känslösamt och att syntolken måste förmedla en ”wow-faktor”!

Amica Sundström berättar att hon helst vill syntolka ”live”. Eftersom hon själv är dyslektiker, brukar hon inte anteckna vad som händer. Hon har lätt för att komma ihåg en film, eftersom hon har tränat upp sitt minne. Hon påpekar att syntolken kan vara till stor hjälp inte bara för den som har en synskada utan även för en dyslektiker, genom att bli ”en guide som sorterar ut allt viktigt som händer”. (Bergström 2017)

3. Syntolkare tävlar

När jag hade avslutat min utbildning, skapade en tekniker och jag en tjänst som vi kallar *Seelisten*. Våren 2015 fick vi tillfälle att delta i tävlingen *Guldtolken*. Svenska filminstitutet hade utlyst tävlingen inför en stor konferens om Tillgänglig bio. Uppgiften var att syntolka den så kallade lavinscenen, som är en nyckelscenen i den svenska filmen *Turist* av Ruben Östlund.

3.1 Kriterier för god syntolkning

Seelisten arbetade hårt i teknikerns studio, och vi skickade in vårt bidrag. Vi kom på femte plats bland elva tävlande, och det var vi nöjda med som nybörjare.

Juryen hade flera kriterier för god syntolkning. Här följer de, med mina egna förklaringar:

– **Innehåll och relevans.** Helhet och detaljer. Vilka detaljer är viktiga att beskriva för att man ska förstå filmen? Vilka kan man hoppa över, särskilt om det är ont om tid?

– **Tempo (inklusive tajming) och empati.** Förklara oväntade ljud på rätt ställe. *Vad var det som kraschade eller vem knackade?* är sådant som ska förklaras utan att man stör dialogen. Syntolken ska anpassa röst, ton och inlevelse till filmens atmosfär. Till exempel bör jag inte låta för hurtig om det är en långsam eller sorglig scen. Men jag ska inte heller låta alltför ledsen eller alltför glad. En duktig syntolk smälter in i filmen, precis som en duktig simultantolk knappast märks!

Min tekniker och jag tyckte dock att det borde finnas ännu fler kriterier för vad som är god syntolkning. Till exempel bör den tekniska ljudkvaliteten bedömas, liksom att syntolken har ett bra språk som passar till filmen. Grammatiken ska vara korrekt, men till vissa filmer kan det passa mer eller mindre bra med slang eller andra specialuttryck. Upp- eller inläsarens röst är också viktig – att den bär och inte är för pipig eller skrånig. Det kan för övrigt vara så att en person har skrivit syntolkningsmanus och en annan person är upp- eller inläsare.

3.2 Varje syntolk är en individ

Den som lyssnar på olika syntolkars sätt att syntolka samma sak, kan lätt konstatera att vi skiljer oss åt. Det räcker med att lyssna på olika syntolkningar av den ovan nämnda lavinscenen för att inse det. Vinnaren – *Ljudlager* – bjuder på en telegramartad tolkning, medan Seelisten redogör för alldeles för många detaljer. Kanske det bästa hade varit att hitta en gyllene medelväg, funderar jag efteråt. Ibland finns det möjlighet till en introduktion utanför själva filmen, för att till exempel beskriva några av huvudpersonerna.

På kursen i Fellingsbro fick vi höra att det inte finns så mycket som är ”rätt” eller ”fel” med syntolkning, men det finns åtminstone en tumregel. En syntolk bör inte säga:

”Vi ser en kvinna som står på torget.”

Hellre ska man säga: ”En kvinna står på torget.”

Dels finns det inga ”vi” som ”ser”.

Dels ska tolken gå direkt in i handlingen, så att beskrivningen blir levande. Samma sak gäller för den som talar i radio. På journalistutbildningen fick vi lära oss att det är ett kardinalfel att säga: ”Jag befinner mig bland alla grönsaksstånden på Hötorget, och där är det livligt idag . . .”

Istället ska man säga: ”Bland alla grönsaksstånden på Hötorget är det livligt idag . . .”

4. Syntolkning i språkundervisningen

Jag har arbetat som lektor i svenska vid flera utländska universitet. Vid mina två senaste utlandsjobb i Polen och Japan, blev syntolkning ett undervisningsmoment.

4.1 Syntolkning vid universitetet i Gdansk, Polen

Mellan 2013 och 2016 var jag svensklektor vid universitetet i Gdansk. Där fick alla mina grupper pröva på att syntolka, från nybörjarna på andra terminen till och med magisterstudenterna. Jag berättade en del om vad syntolkning är genom att först låta dem lyssna på några minuters polsk syntolkning till en film om en blind lärare. Mannen ifråga försöker övertyga blinda ungdomar att skärpa sina sinnen, till exempel genom att våga gå utan den vita kappen.

Efter en diskussion om vad studenterna hade uppfattat av syntolkningen och filmens ljud, spelade jag upp filmen igen så att de fick se den. Det var intressant att höra dem jämföra sina upplevelser – med och utan bild. Jag visade dem också Seelistens tävlingsbidrag.

Nästa steg var att själva försöka syntolka delar av en polsk animerad film utan dialoger. Vi tittade på filmen ett par gånger, och sedan fick studenterna försöka beskriva den någorlunda på polska, som en mjukstart. Trots att det i filmen inte finns några dialoger att krocka med, ska syntolken ändå lämna utrymme åt gäspning och andra hörbara utrop, som går att förstå utan att man ser vem som gör vad.

Ju lägre nivå studenterna befann sig på, desto noggrannare gick vi igenom ord och uttryck i filmen. Alla fick hjälpas åt att hitta svenska ord för vad som händer: ”han sträcker på sig” och ”tvättar sig om nosen”, ”hönorna är så mätta att de måste lyfta sina tjocka magar”. En scen går mycket snabbt och innehåller mycket information, och en sådan sekvens får man öva på många gånger för att hinna få med alla beskrivningar. Det är nyttigt för att få upp lite tempo i sitt språk, och det är nyttigt att hitta synonymer för att beskriva något på ett kort och kärnfullt sätt.

De högre kurserna fick nöja sig med en lista över ord och uttryck. Alla studenter fick sedan i läxa att titta på filmen flera gånger och försöka skriva ihop ett syntolkningsmanus på svenska. De kunde jobba i grupper om två eller tre om de ville. På lektionerna satt vi i en tolkstudio, där syntolken satt i en tolkbur och läste upp sin syntolkning, medan de andra lyssnade i lurar. Precis som när vi tidigare hade tränat simultantolkning, uppmanades de att inte haka upp sig på någon beskrivning utan att – om det blev ont om tid – bara släppa den och fortsätta i takt med filmen.

Efteråt diskuterade vi resultatet. De flesta tyckte att det var kul men svårt att hinna med. Någon sade: ”Oj, filmen gick mycket fortare nu än hemma, jag hann inte alls med.”

Men övning ger färdighet!

Som ett sista steg fick alla grupper utom nybörjarna välja egna animerade filmer att beskriva på svenska. Helst skulle det vara filmer som de andra inte hade sett. Studenten fick först skicka sitt

syntolkningsmanus till mig så att jag kunde redigera det. På lektionen satt han eller hon i tolkburen och läste upp sitt syntolkningsmanus för kurskamraterna – först till ljudet av filmen och därefter med bild. Efteråt diskuterade vi syntolkningen och vilka upplevelser den gav.

Jag påpekade för studenterna, att det också kräver träning att **lyssna** på en syntolk.

4.2 Syntolkning vid Osaka universitet, Japan

Våren 2018 började jag undervisa i svenska vid Osaka universitet. I slutet av den första terminen kunde även mina japanska studenter testa syntolkning. Jag gav dem ungefär samma introduktion som jag gjorde i Polen. Men istället för den polska filmen fick mina japanska studenter se en trailer till den japanska filmen *Hikari*. Det betyder ljus, men på svenska kallas filmen *Mot solnedgången*.

Mot solnedgången handlar om en syntolk som läser upp sitt manus för en testgrupp med personer med synnedsättning. Bland dem finns en fotograf som har blivit blind.

Jag har själv inte haft tillfälle att se denna film än, men jag vet att man i den diskuterar syntolkens roll: Några i syntolkens testgrupp, däribland fotografen, gillar inte när syntolken drar sina egna slutsatser av vad som händer. De vill bara att hon ska beskriva bildflödena så objektivt och levande som möjligt.

Under höstterminen 2018 ska vi fortsätta med syntolkning i undervisningen. En övning kan vara att beskriva varandra på djupet – inte bara utseende och klädsel utan också minspel och kroppsspråk, som Raket Eriksson efterlyste. Jag uppmanar mina studenter att bli mer uppmärksamma på människor och miljöer och att försöka tänka i svenska ord när de ser en film.

5. Forskning om syntolkning

Syntolkning har funnits sedan urminnes tider. Föräldrar till barn med synnedsättning har förklarat världen runt omkring barnen. Utbildade syntolkar är dock en ganska ny företeelse. Inklusivt den första kullen 2011, har närmare 70 deltagare avslutat syntolkningskursen vid Fellingsbro folkhögskola. Dessutom har Göteborgs universitet gett ett par kurser i att syntolka för film.

En annan viktig och ganska ny företeelse är att syntolkning finns som forskningsämne, såväl i Sverige som internationellt. I Sverige pågår samarbete mellan Tolks- och översättarinstitutet, Stockholms universitet, och kognitionsvetenskap vid Lunds universitet samt Fellingsbro folkhögskola. (*Syntolkning: forskning och praktik*)

5.1 Forskningskonferenser i Barcelona

Ungefär vartannat år hålls det i Barcelona konferenser om syntolkningsforskning. Deltagare är forskare och praktiker från många länder. Till exempel berättades det på 2015 års konferens om en

speciell inriktning i Polen, vilken lägger stor vikt vid att syntolka kroppsspråket på film. En forskare skilde på konventionella gester, språkrelaterade gester, känslögester och personlighetsgester. Belgiens föredrag gick ut på att känslor har för liten plats i forskning om film. Människor går på bio för att förnimma spänning och lycka och för att bli berörda, förstå och uppleva, sade man. Frågor som forskare bör ställa kan vara: ”Vad finns det för skillnader mellan känslor i verkligheten, på film och i syntolkning?” och ”Var i filmen hittar syntolken sina ledtrådar för att beskriva känslor?”. I Schweiz forskar man kring hur människor med eller utan synnedbättning upplever karaktärer och miljöer: När upplevs en karaktär som ond eller god, och när blir en cell i fängelse otrevlig eller trevlig?

5.2 Svensk forskning om syntolkning

Jana Holsanova var Sveriges föredragshållare i Barcelona och håller ofta föredrag även på kurser för syntolkare i Sverige. Som docent i kognitionsvetenskap vid Lunds universitet har hon bland annat studerat kognitiva aspekter av syntolkning, närmare bestämt de mentala bilder som tolkningen skapar hos publiken.

Det var även Jana Holsanova, som tillsammans med Cecilia Wadensjö, professor i tolkning och översättning vid Stockholms universitet, tog de första initiativen till forskning om syntolkning i Sverige. I en intervju i Språktidningen berättar hon om sin forskning (*Bergström G., Språktidningen 1/2016*). Där förklarar hon att syntolkning är ett spännande forskningsområde som avslöjar kopplingen mellan språk och tänkande. Det handlar om hur vi människor uppmärksammar, bearbetar och förstår information som andra vill förmedla samt hur vi med våra inre ögon föreställer oss gestalter, händelser och scener. Levande, bildliga beskrivningar av ett motiv gör att hjärnan aktiveras på samma sätt som vid seende. Enligt Holsanova kan hjärnan stimuleras lika mycket, oavsett om vi tar in information via direkta sinnesintryck eller om vi skapar inre bilder i vår tankevärld.

Holsanova och Wadensjö har hållit en rad workshoppar som utmynnat i en bok med titeln *Syntolkning: forskning och praktik*. Där redovisas kunskap och erfarenheter från forskare, syntolkare, brukare och intresseorganisationer.

Målet med samarbetet var att etablera syntolkning som ett forskningsämne i Sverige. Det målet verkar man ha nått. Holsanova och hennes forskargrupp har just när denna artikel skrivs fått projektmedel från Forte (Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd) för att studera ”Hur den blinda publiken förstår och upplever syntolkning av visuella händelser”. Finansiärerna uppskattade det nätverk med professionella syntolkare och användare som skapats under de senaste åtta åren och de kontakter som kognitionsvetarna har knutit med syntolksutbildningen och Synskadades riksförbund/Unga synskadade.

REFERENSMATERIAL

FILMER

Mot solnedgången

(”Hikari”, Japan 2017), regissör: Naomi Kawase. Trailer till den japanska filmen finns på https://www.youtube.com/watch?v=_mIDbZ-EwQ0 (tillgång: 7.10.2018)

Imagine

(Polen 2012), regissör: Andrzej Jakimowski.

Ego

(Sverige 2013), regissör: Lisa James Larsson.

LÄSNING

Rivera Letelier, Hernán

2012 ”Den lilla filmberätterskan”, Norstedts

Bergström, G.

2016 ”De har ögon för en annan”, Språktidningen

(I digital form: <http://spraktidningen.se/artiklar/2015/12/de-har-ogon-en-annan>)

2017 ”Syntolken beskriver världen live och via appar”, Folkhögskolornas nättidning Re:flux

(<http://reflex.folkbildning.net/uncategorized/syntolken-beskriver-varlden-live-och-via-appar/>)

Holsanova, J., Wadensjö, C. & André, M. (red.)

Syntolkning: forskning och praktik, MTM (Myndigheten för tillgängliga medier)